

TANULMÁNYOK

Rezi Elek

A Ferencz József-féle konfirmációi káté fordításai

A Ferencz József-féle konfirmációi káté¹ megjelenési körülményeinek, strukturális elrendezésének, teológiai üzenetének, jelentőségének az értékelésével több szaktanulmány is foglalkozott.² Az értékelés során a káté fordításával nem, vagy csak alig foglalkoztak. Tanulmányomban ennek a hiánynak a pótlására vállalkozom, és egy átfogó összegezésben mutatom be és értékelem a káté lefordításait.³

A Ferencz József-féle konfirmációi káté az idők során átlépte a magyar unitárius „vallásközönség” szükségleteinek a határait, és más nyelvekre is lefordították. A fordítások jó szolgálatot tettek az erdélyi, a magyar, de általában az unitarizmus ügyének. A káté fordításait különböző okok motiválták: egyházi érdekek, az erdélyi unitarizmus iránt érdeklődő vallási közösségek igénye, baráti beszélgetések, személyes törekvések, ambíciók, indíttatások megvalósítása. A célok

¹ A Ferencz József-féle konfirmációi káté megnevezés alatt a Magyar Unitárius Egyházban napjainkban is használatban levő konfirmációi kátét értjük.

² Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József élete és kora. Háromnegyed század az unitárius egyház történetéből.* Cluj, 1936. 62–74; Rezi Elek: *Teológia és népszolgálat. Az erdélyi unitárius teológia a 19. század második és a 20. század első felében különös tekintettel Ferencz József unitárius püspök munkásságára.* Kolozsvár, 2007. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. 61–79, 103–107, 205–207; Rezi Elek: *Hisszük és valljuk. Az unitárius káté magyarázata.* Kolozsvár, 2008. Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. 28–33; Rezi Elek: *150 éves az Unitárius Káténk.* Unitárius Kalendárium, 2014. 95–102.

³ A Ferencz József-féle konfirmációi káté 1864-ben jelent meg. Szerzője Ferencz József (1835–1928) unitárius lelkész, teológiai tanár, püspök. Címe: *Unitárius Káté. A konfirmációi vallástanításra.* Írta Ferencz Józsi hittanár és a kolozsvári unitária ekklezsia rendes papja. Kolozsvartt. Nyomatott az Ev. Ref. Főtanoda betűivel 1864. A napjainkban is használatban levő kátét kétszer lényegesen átdolgozták (1875, 1973), kiadásai során többször „javították és bővítették.”

között szerepelt az unitarizmus iránti előítéletek eloszlatása, vagy éppen a rokonszenv felkeltése, de missziós törekvésekkel is találkozunk.

A fordítások elrendezése a tanulmányban egyrészt a kiadás éveihöz, másrészt a nyomtatott forma kiadási idejéhez kötődik. Vegyük számba a konfirmációs káténk fordításait.

Német nyelvű fordítás

A kátének két német nyelvű fordítása is ismeretes.

Az *első fordítást* 1892-ben, Gratz Mór Károly a kolozsvári evangélikus egyházköztség egykori lelkésze végezte el egyházunk kérésére. A második fordítást 2015-ben Remigius Martin Suter svájci református világi atyánkfia önálló kezdeményezésként végezte el, függetlenül az erdélyi vagy a magyarországi egyházak elvárásaitól vagy felkéréseitől.

Gratz Mór Károly fordításának címe a következő:

Unitarischer Katechismus. Leitfadens für den Religiones und Confirmation Unterricht von Joseph Ferencz Unitarischer Bischof. Klausenburg, 1892. 109. o.

Gratz Mór Károly az 1875-ös, harmadik kiadású, a szerző által alaposan átdolgozott kátét fordította le. A német nyelvű fordításhoz Ferencz József püspök írt előszót.

Az Unitárius Közlöny híryanaga így tájékoztatott a fordításról: „Az unitárius káté német nyelven. Püspök Ferencz József úr unitárius kátéja német nyelvre le van fordítva s már az új év kezdetén meg fog jelenni s ezzel egy nagy hézag fog betölteni. Egyidejűleg megemlítjük, hogy a püspök úrnak egy másik műve az „Unitárius kistükör” is le van fordítva német nyelvre. A káté fordítása és kiadása költségeit egy ausztriai unitárius főnemes hordozza, s a fordítás az ő kívánságára eszközöltetett. A fordító egy kitűnő szakférfiú.”⁴

A „kitűnő szakférfiú” Gratz Mór Károly evangélikus lelkész volt, aki 1887-től lett a kolozsvári evangélikus egyházköztség lelkésze.⁵ Gratz Mór Károlyt német származása és lelkészi szolgálatai a német vidékeken (Versec diaszpóra, Gölnicbánya, a Szepesi VII. Bányavárosi Esperesség 1878. március 3-án

⁴ Unitárius Közlöny, V. évf. 1892/2. 13.

⁵ Gratz Mór Károly ágostai evangélikus lelkész, 1844. július 25-én született Miklósfalván, Moson vármegyében. Az elemi és a gimnáziumi tanulmányai elvégzése után, 1864 őszén beiratkozott a Pozsonyi Egyetem Evangélikus Teológiai Fakultására, teológiai tanulmányait 1867-ben fejezte be. Ezt követően, mint peregrinus a Bécsi Egyetem Teológiai Fakultásán gyarapította teológiai ismereteit.

főesperesének választotta) teljes mértékben alkalmassá tették arra, hogy a kátét német nyelvre lefordítsa.

Gratz Mór Károly jó viszonyt ápolt az evangélikus egyházközség szomszédságában levő unitárius egyházközséggel és egyházzal, Ferencz József püspökkel. Gratznak több írása is megjelent az Unitárius Közlönyben, a Dávid Ferenc Egyetben felolvasásokat tartott. Nem véletlen, hogy amikor a káté német nyelvre történő lefordítása felmerült, az unitárius egyház vezetősége őt tartotta a legalkalmasabbnak, Ferencz József püspök is őt támogatta.⁶ A káté német nyelvű kiadásának előszavában Ferencz József püspök személyes hangvételű köszönetét fejezte ki a fordítónak. „Az igen tisztelt fordító urat is szívből fakadó köszönet illeti, hogy volt szíves elvállalni a német nyelvre való fordítást, és nem csak nyelvészeti szempontból dolgozott jelen írásocskán, hanem a káté tárgyára vonatkozóan is teljes odaadással dolgozott, és azt aránylag rövid idő alatt véghezvitte.”⁷ Megjegyzem, hogy az egyház Gratz Mór Károlyt a káté fordítása után is kérte fel fordítói munkára.⁸

Gratz szakértelemmel végezte a fordítást. A káté fordításával kapcsolatos tudósítások kiemelték a fordítás sikeres voltát.

A fordítással kapcsolatosan felmerül a kérdés: Mi motiválta a fordítást? Miért akarta az egyház a kátét lefordíttatni német nyelvre? Teljes választ nem tudunk adni a kérdésekre, de részleges válaszokat igen. Ilyen részleges válasz Ferencz József tájékoztatása a német nyelvű kiadás előszavában, valamint a Keresztény Magvetőben megjelent korabeli ismertetés a fordítással kapcsolatosan.

Ferencz József a német nyelvű káté előszavában utalt a fordítás okára. „Arra az élénk érdeklődésre való tekintettel, amely napjainkban az Unitárius Egyházat övezi, sokszor értésemre adatott, hogy igencsak célszerű volna német nyelvre is lefordítani ezt a könyvecskét. Néhány évvel ezelőtt egyházunk egyik előkelő tagja, akinek a nevét sajnálatomra nem tehetem nyilvánossá, Ausztriában olyan lelkesedéssel sürgette egy német kiadás megjelenését, hogy ennek a szívből fakadó

⁶ Rezi Elek: *Teológia és népszolgálat. Az erdélyi unitárius teológia a 19. század második és a 20. század első felében különös tekintettel Ferencz József munkásságára*. Kolozsvár, 2007, Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. 67.

⁷ *Unitarischer Katechismus. Leitfaden für den Religiones und Confirmations-Unterricht*. Vorrede zur deutschen Ausgabe. 4.

⁸ „Ahol az Úr lelke, ott a szabadság.” Kivonat Dr. Furrer K. zürichi lelkész egyházi beszédéből. Fordította Gratz Mór kolozsvári ev. lelkész. In: *Vallás, hit, szabadság. A Genfi 1905. évi nemzetközi vallásos kongresszuson tartott felolvasások, és beszédek*. Angolból, franciából, németből fordították többen. Kolozsvár, 1907. 66–68.

kérésnek és az ebből a célból hozandó áldozatnak nem állhattam többé ellen.”⁹ Az előszóban meg is köszönte a „barátságos buzdítást”: „Ami pedig a sikert illeti, legkedvesebb kötelességemnek tartom, hogy nemes barátunknak, barátságos buzdításaért és nagylelkű támogatásáért, amellyel napirenden tartotta a német káté kiadását, legnagyobb köszönetemet ezennel kifejezzem.”¹⁰

A Keresztény Magvetőben megjelent korabeli ismertetés a következőkről tudósított: „Ferencz József unitárius püspök kátéja megjelent német nyelven e cím alatt: »Unitarischer Katechismus. Leitfaden für den Religions und Confirmations-Unterricht«. A mint a múlt füzetünkben írtuk német körök óhajára történt a fordítás, s különösen egy magas állású egyén sürgetésére. Néhány évvel ezelőtt – írja a szerző az előszóban – egy német kiadás könyvemből, egyházunknak Ausztriában lakó magas állású tagjától, kinek nevét azonban nagy sajnálatomra meg nem nevezhetem, oly lelkesen sürgettetett, hogy szíves kérésének és e célra hozott áldozatának tovább nem állhattam ellent. A fordítás méltó a munka kitűnőségéhez, oly szépen sikerült, nyelvezete folyékony és világos, mint az eredetiben és minden lapon avatott kézre vall. Pedig külföldön inkább csak a socinianus rakowi kátéből ismerték az unitáriusokat, s abból is csak egyes tudósok; most egy oly munkához férhetnek hozzá, amelyet a művelt közönség általában olvashat s megismerheti annak a vallásnak az elveit, amelyre nézve sokan tájékozatlanok voltak és iránta előítélettel viseltettek. A rokon-nézetűek mindenestre örömmel fogják fogadni, mint olyan könyvet, amelyben az unitárius vallás elvei rendszeresen és világosan érthető nyelven vannak előadva.”¹¹

A fordítás kiadásának „óhaja” tehát „német körökből” származott. Nem neveztek meg az „egyházunk Ausztriában lakó magas állású tagját”, így nem ismerjük, hogy tulajdonképpen ki állt motiváló személyként a fordítás hátterében. Érdekes, hogy a személy nevét Ferencz József Naplójában sem nevezte meg. Tény, hogy az ismeretlen személy jó szolgálatot tett az erdélyi, de általában az unitarizmus ügyének. Ismeretlen marad az is, hogy Ausztriában és a „német körökben” milyen fogadtatásra talált a káté.

*A káté legújabb német nyelvű fordítása 2015-ben jelent meg.*¹²

⁹ *Unitarischer Katechismus. Leitfaden für den Religiones und Confirmations-Unterricht.* Vorrede zur deutschen Ausgabe. 3.

¹⁰ Uo. 4.

¹¹ Keresztény Magvető 27. évf. (1892/1). 52.

¹² A káté egy példányával Jakabházi Béla Botond nyárádgálfalvi lelkész tisztelt meg, aki a European Unitarian Universalists (EUU) nemzetközi unitárius szervezet egyik konferenciáján vett részt és ott adományozták neki a kátét. Újabb két példányt Remigius Martin Suter küldött nekem postán (2015. szeptember 1.), azzal a meghagyással, hogy az egyik

Címe: *Glaubensgrundsätze Bekenntnisse und Katechismus der Ungarischen Unitarischen Kirche. Transkriptionen und Übersetzungen von Remigius Suter. Edition Theologie im Hubert TASSATTI Verlag. 46. o.*

A fordító *Remigius Martin Suter*, az erdélyi unitarizmus iránt érdeklődő, világi svájci református, arboldswili (Basel-Landschaft kanton) lakos.¹³ Suter az Arboldswili Református Egyházközség egyik vezető személyisége, aki az egyházközségi feladatok mellett jelenleg a Reformáció 500. évfordulójának ünnepi megszervezésével is foglalkozik mint történész.

Az Erdélyi Unitárius Egyház konfirmációi kátéjával – a Ferencz József-féle kátéval –, erdélyi látogatásai során ismerkedett meg. Az 1989-es romániai változások után egyházközsége küldötteként segélyakciót szervezett az erdélyi református búzaházai gyülekezetbe (az akkori lelkész Gecző András volt). Suter 1992–2001 között több segélyakciót vezetett Búzaházára, amely fokozatosan kiterjedt a Nyárád mente falvaira is. Ennek köszönhetően unitárius lelkészekkel is kapcsolatba került, mint például Varga Sándor nyárádszentmártoni, Szén Sándor jobbágyfalvi, Pál Ádám vadadi lelkészek.¹⁴ Suter tájékoztatása alapján az unitarizmustörténetéről, hit- és életfelfogásáról Varga Sándor nyárádszentmártoni lelkésztől hallott, aki őt unitárius kátéval is megajándékozta.¹⁵

Varga Sándor egykori nyárádszentmártoni lelkész megkeresésemre válaszul levelében lelkesen emlékezett vissza a történetekre. „Remigius (Remy) Suter svájci, arboldswili lakos, aki többször járt Erdélyben egy segélyakció révén, csíkfalvai reformátusokkal (*is* – a szerző) tartott kapcsolatot. Több mint húsz éve ismerem, mindig meglátogatott, Edittel németül (*a lelkész felesége* – a szerző), velem magyarul ... egyre jobban és jobban csevegett. Vevő volt a történelmünkre, sőt a székely rovásírásra is. Megkedvelte a templomunk hangulatát, több konfirmációnkat is végignézte-hallgatta, az unitárius vallást szimpatikusnak találta.

példányt a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában helyezzem el, amelyet meg is tettem. A káté 5656 jelzettel bekerült a könyvtár online katalógusába.

¹³ Remigius Martin Suter 1960. augusztus 30-án született, egyetemi tanulmányait Bázelben végezte, érdeklődési területe az őskori és középkori történelem, valamint német nyelvészet.

¹⁴ A fent említett unitárius lelkészek szolgálati helye az óta megváltozott. Jelenleg Varga Sándor a szovátai, Szén Sándor a siménfalvi egyházközségben teljesít lelkészi szolgálatot. Pál Ádám lelkész nyugdíjba vonult.

¹⁵ „At the home of Unitarian Rev Varga Sándor in Nyárádszentmárton I have learned about the Unitarian Church, faith and history. It is him to gave me the „unitárius káté” as a present. There I realized that in my heart I am Unitarian already for years.” In: *Remigius Martin Suter levele Rezi Elekhez*, 2015. augusztus 26-án. A levél saját tulajdonomban van.

Ilyen témájú könyvek mellett egy unitárius kátéval is megajándékoztam, amelyet alaposan áttanulmányozott.”¹⁶

Suternek a káté lefordítására az indíttatást egy sajátos helyzet adta. Hazatérve erdélyi segélyútjairól svájci környezetében beszámolt a történekről, és természetesen beszámolt az erdélyi kultúráról, tájakról, népszokásokról, a különböző etnikumokról és vallásfelekezetekről az érdeklődőknek. Így került szóba az erdélyi unitarizmus is. Ebben a környezetben az unitarizmus teljesen ismeretlen volt, viszont komoly érdeklődés volt iránta. Suter az érdeklődőknek az unitarizmus iránt felmerülő kérdésekre gyakran nehezen tudott válaszolni, ezért elhatározta, hogy részletesebb tájékoztatás érdekében lefordítja a kátét német nyelvre.

Suter a fordítással 2010-re készült el. Az első fordítás egyszerű A4-es formátumú változat volt. A fordítás eljutott a Reformierter Bund (Református Szövetség) hannoveri irodájába is, és arra kérték Sutert, hogy egy digitális változatot bocsásson a rendelkezésükre.

A második változatot 2012-ben végezte el, ezt már nyomtatható pdf változatban.¹⁷

A harmadik és a legújabb változattal 2015-ben készült el, nyomtatott formában jelent meg. A káté kinyomtatását a linzi szabadelvű unitárius közösség vezetője, költő, kiadó Hubert Tassatti vállalta magára. Suter véleménye szerint Hubert Tassatti osztrák római katolikusként nőtt fel, majd áttért az ó-katolicizmusra végül felfedezte és magáévá tette az unitárius eszmeiséget. Tassatti szerzetesként, cölibátusban él napjainkban is, de Linzben unitárius közösséget szervezett. A közösség szociniánus vonásokat is tükröz. A bécsi unitárius univerzalista közösséggel is tartja a kapcsolatot, amelynek a vezetője Mag. Ali Gronner, akit spirituális atyjának (spiritual boss) tart. Tassatti az ausztriai Unitarisch Universalistisches Forum rendezvénysorozatai megtartásában a Linzi Közösség (Club Linz) felelőse.¹⁸

Tassatti az unitarizmus iránti kutakodása során tudomást szerzett Suter fordításáról. Egy napon telefonon felhívta Remigius Martin Sutert és arra kérte, hogy a világhálón található pdf-es káté fordítását (Unitarischer Katechismus) engedje át publikálásra. Suter készséggel tett eleget a kérésnek, sőt a káté előtti bevezetőt gazdagabbá tette Ferencz József *Unitárius Kis Tükör* című munkájából vett idézetekkel, valamint Gazdag Árpád (akkor a Magyarországi Egyház taná-

¹⁶ Varga Sándor levele Rezi Elekhez, 2015. június 8-án. A levél saját tulajdonomban van.

¹⁷ http://tudastar.unitarius.hu/D/UNITARISCHER_KATECHISMUS_A5.pdf

¹⁸ Unitarisch Universalistisches Forum In: <https://translate.google.ro/translate?hl=hu&sl=de&u=http://www.unitarier.at/&prev=search>

csosa volt) rövid írásával. Dávid Ferenc rövid életrajzát Suter írta meg és közölte a kátében.¹⁹

Hubert Tassatti a fordítás kinyomtatásáról gondoskodott, és az meg is jelent 2015-ben. A publikálás világhálós hivatkozását is közlöm.²⁰ A káté almazöld színe is hasonlít az Erdélyben kiadott káté színéhez.

Remigius Martin Suter a fordításokat az Andrási György–Byron C. Miller-féle angol fordítás alapján készítette el. Varga Sándor levelében kiemelte Suter kiváló nyelvismeretét: „Német mellett angolul, magyarul és olaszul is beszél.”²¹

Suter a hozzám írt levelében megemlítette, hogy a szöveget német nyelvhe-lyességi szempontból ezidáig még senki sem nézte át és nem értékelte. Ezért a jövőre vonatkozóan azt a javaslatot fogalmazta meg, hogy egy újabb kiadás ese-tén magyar–német bilingvis diák, vagy szakember munkájára lesz szükség.²²

Köszönettel gratulálunk Remigius Martin Suternek a legújabb német nyelvű fordításért, aki nem ismerte az 1892-es Gratz Mór Károly-féle német nyelvű for-dítást. Természetesen ez alkalommal is felmerül az izgalmas kérdés: Lesz-e hatá-sa a német nyelvű kátének a svájci és a „német körökben”? Milyen eredményt ér el a kátével az unitarizmust szimpatizáló Hubert Tassatti, akivel kapcsolatfelvé-telem folyamatban van? A válaszokat a jövő fogja megadni!

Angol nyelvű fordítás

A káté *angol nyelvű részleges fordítására* a 19. században *Benczédi Gergely* Angliában tanuló akkori akadémista vállalkozott. Ezt igazolja Ferencz József püs-pök levele Benczédi Gergelyhez. „Kátémből fordított, s az Inquirerben közölte, amelyre nézve legelsőbben is fogadja őszinte köszönetemet a fáradságáért. Ne-kem rendkívül jól esett, hogy munkám ott is ismertette van.”²³

¹⁹ Remigius Martin Suter levele Rezi Elekhez, 2015. szeptember 1-én. 1. A levél saját tulajdonomban van.

²⁰ *Glaubengrundsätze, Bekenntnisse und Katechismus der ungarischen Kirche*. Hrgs. H. Tassatti, Linz, 2015, Hubert Tassatti Verlag, 47. https://books.google.ro/books/about/Glaubensgrunds%C3%A4tze_Bekenntnisse_und_Kat.html?id=bLwhswEACAAJ&redir_esc=y, letöltve: 2016. január 7.

²¹ Varga Sándor levele Rezi Elekhez, 2015. június 8-án. A levél saját tulajdonomban van.

²² Remigius Martin Suter levele Rezi Elekhez, 2015. szeptember 1-jén. 1.

²³ Ferencz József levele Benczédi Gergelyhez. Kolozsvár, 1866. Június 9. MUE GyLvt FJ Alap. In: Rezi Elek: *Teológia és népszolgálat*. Kolozsvár, 2007, kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. 77; The Inquirer. The Unitarian and Free Christian paper. Established 1842. The Inquirer is the oldest Nonconformist religious newspaper.

A káté első teljes angol fordítása András György és Byron C. Miller munkája, amely a *The Unitarian Universalist Christian* című észak-amerikai unitárius univerzalista folyóirat különszámában jelent meg, 1994-ben (Volume 49. Nos. 3–4. 11–55. o.). András György a fordítást 1999-ben újraközölte a Kedei Mózes székelyudvarhelyi unitárius lelkész által szerkesztett *Confession About Ourselves* című gyűjteményes könyvben.²⁴ A fordítás nagy jelentőségű, mert utat nyitott további, nemzetközi nyelveken történő fordításoknak. Szinte mindenik további fordítás ezt a változatot használta.

Címe: *Hungarian Unitarian Catechism. The Catechism of the Hungarian Unitarian Church in Transylvanian Romania.* 11–55. o.

A fordítás szövege elérhető a világhálón is: <http://www.unitarius.hu/english/catechism.html>

A publikált fordításhoz Thomas D. Wintle, a folyóirat szerkesztője írt előszót, részletes bevezetőt pedig Byron C. Miller írt, aki a magyar unitárius egyház történetének ismertetése után a fordítás sajátos nehézségeiről is beszámolt.²⁵

A fordítást András György, az Erdélyi Unitárius Egyház volt előadó-tanácsosa szorgalmazta,²⁶ aki 1989. november 26. és 1990. július 25. közötti időben külföldi tanulmányúton tartózkodott az észak-amerikai Meadville Lombard teológiai főiskolán.²⁷ A káté lefordítása a főiskolán történt. Sajnos a külföldi tanulmányútjáról szóló jelentésében nem tesz említést erről a munkájáról. A Kedei-féle gyűjteményes kötetben megjelentetett kátéfordítás előszavában tesz szűkszavú említést a fordítás körülményeiről.

²⁴ Kedei Mózes (Ed.): *Confession About Ourselves.* Székelyudvarhely, 1999, published by the Transylvanian Ministerial Fellowship. 271–301. o.

²⁵ „We recognize the limitations under which we have both labored during this endeavor full responsibility for the errors which may remain, and request your indulgence for any translational problem which are not adequately handled. Should these be brought to our attention we would be pleased to prepare corrigenda in the future.” In: Byron C. Miller: *Introduction. Hungarian Unitarian Catechism.* The Unitarian Universalist Christian. Fall/Winter 1994. Volume 49. Nos. 3–4. 10.

²⁶ András György (1938, Segesvár), unitárius lelkész (Magyarszovát 1959–1960, Homoródoklánd 1961–1977), az Unitárius Egyház gazdasági tanácsosa (1977–1983), közgazgatási tanácsosa (1983–2001). 2001-ben nyugalomba vonult. Előadó-tanácsosi szolgálatai alatt a komjantszegi unitárius egyházközség beszolgáló lelkészi teendőit is ellátta. Az 1989 után újrarendülő testvéregyházközi kapcsolatok egyik fő szervezője és irányítója volt nyugalomba vonulásáig.

²⁷ Rezi Elek: *Hit és tudás. Az erdélyi unitárius akadémiták (1949–2009) vallási, teológiai, egyházi, társadalmi, kulturális recepciójának és integrációjának értékelése kontextuális teológiai szempontból.* Kolozsvár, 2011, kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. 215–219.

Andrási megemlítette, hogy a fordítás során nagy segítséget kapott Byron C. Millertől, a Meadville Lombard főiskola doktoranduszától, aki élénk érdeklődést mutatott az erdélyi unitárius hitelvek iránt.²⁸ A magyar teológiai kifejezések angol nyelvre történő átültetése komoly feladatot jelentett mindkét fordítónak. A fordítást a káté 19. kiadása alapján végezték el.²⁹

A fordítást Máthé Sándor brassói lelkész ismertette a Keresztény Magvetőben.³⁰ Ismertetését így summázta: „Így jött létre az a kiadvány, amelyről rövid ismertetésem szól, és amelyre elsősorban lelkészeink és gyülekezeteink figyelmét hívnám fel, hogy testvéregyházközségeiknek ajánlhatják mint hitelveink és közösségeink kölcsönös megismerésének egyik nagyszerű eszközét.”

A káté legújabb fordítása angol nyelvre 2008-ban készült el. A fordítást Babos Edit-Nóra, a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karának angol szakos tanárnője végezte el, a szöveget teológiai, szakmai szempontból Rezi Elek teológiai tanár nézte át.³¹ A fordítás a káté 21. kiadása (2000) alapján készült. A bibliai helyek angol nyelvre fordításánál a The NIV Study Bible-t (The New International Version) használtuk. A fordítás megtalálható Rezi Elek *Hisszük és valljuk. Az Unitárius Káté magyarázata* című könyvében.³²

Az új fordítás nem akart a korábbi fordítás helyébe lépni vagy annak vetélytársa lenni, de úgy éreztük, hogy szöveg- és szakmai értelmezés szempontjából a korábbi fordítás némely helyein javítani kellett.³³ Egyébként fordításunk igazi célja a magyar változat újrafordítása volt, és nem a korábbi fordítás korrigálása. Hogy ez mennyire sikerült, döntse el az olvasó, vagy a káté új fordítását használó szakember. Tény, hogy fordítói munkánkban a jó szándék és a tisztelet vezérelt.

Román nyelvű fordítás

A konfirmációi káténknak két román nyelvű fordítása ismeretes.

²⁸ Byron C. Miller abban az időben (1985–1989), doktoranduszi tanulmányai mellett a Bay Area UU Church lelkései szolgálatát is ellátta (Extension Minister).

²⁹ Kedei Mózes (Szerk.): i. m. 269–270.

³⁰ Máthé Sándor a Keresztény Magvető könyvszemle rovatban elismeréssel ismertette a káté fordítását, Keresztény Magvető 102. évf. (1996) 272.

³¹ Lásd Rezi Elek: *Hisszük és valljuk. Az unitárius káté magyarázata*. Kolozsvár, 2008. Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. 245.

³² Rezi Elek: I. m. 245–273.

³³ Egyetlen összehasonlítást teszünk. A 7. fejezet (Bűn és bűnbocsánat) fordítása Andrási György–Byron C. Miller alapján: Sin and Repentance, Babos Edit-Nóra–Rezi Elek alapján: Sin and Forgiveness of Sin.

Az *első román nyelvű rövidített fordítást* 1973-ban, Gellérd Imre unitárius lelkész végezte el.³⁴ A fordítás kéziratban maradt (gépelt példány), és valószínűleg ez az oka annak, hogy egyetlen Gellérd Imre munkásságát bemutató tanulmányban sem tesznek említést a fordításról.

Címe: *Catehism Unitarian*. 18 o.

A rövidített fordítás megtalálható a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári nagykönyvtárában.³⁵ Gellérd Imre a konfirmációi káté 135 kérdését és feleletét lefordította, de a feleletek magyarázó vagy bővítő részeit (pl. a tordai országgyűlés határozata, a Dávid Ferenc emléktábla felirata stb.), valamint a bibliai verseket nem fordította le. Innen adódik a fordítás „rövidített” (scurtat) megnevezése.

Érdekes, hogy a káté fordítása román nyelvre 1973-ban történt, amikor a magyar nyelvű káté szövegének és tartalmának átdolgozása folyamatban volt. Gellérd a már átdolgozott káté szövegét használta fordítása során. Feltételezhetően a káté lefordítása azt a célt szolgálta, hogy az egyház nyomtatott formában jelentesse meg, sajnos erre nem került sor.

A káté *második, teljes fordítását* román nyelvre 2008-ban Bartha Ildikó, a János Zsigmond Unitárius Kollégium román szakos tanárnője és Rezi Elek teológiai tanár végezték el.³⁶

Címe: *Catehismul Unitarian al Bisericii Unitariene din Transilvania*.

A Bartha Ildikó–Rezi Elek-féle román nyelvű fordítás szövege elérhető a világhálón is: <https://www.google.ro/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Catehismul+Unitarian>

A román nyelvű kátéfordítás szövegét azokkal a bibliai versekkel láttuk el, amelyek az első kiadású kátében (1864) is szerepeltek, ugyanakkor lefordítottuk a feleletek utáni magyarázó vagy bővítő részeket is. A káté bevezetőjében tett

³⁴ Gellérd Imre (1920–1980) unitárius vallásanár, lelkész, pedagógus, teológus. 1959 novemberében koholt politikai vádak alapján letartóztatták és a Kolozsvári Katonai Törvényszék hét évi fogságra, majd azt követően még öt esztendő jogvesztésre ítélte. Életére és munkásságára nézve lásd: Jakab Dénes: *Meghalt Gellérd Imre*. Keresztény Magvető 1980/1–2, 45–51; Jakab Dénes: *Gellérd Imre életműve*. In: Jakabffy Tamás (szerk.): *A lélek-ből építő*. Gellérd Imre-émlékkonferencia. Székelykeresztúr, 2005. augusztus 6. 16–23; Gellérd Judit: *A Liberté rabja*. Kolozsvár, 2005, az ODFIE kiadása.

³⁵ *Catehism Unitarian*. Ediție prelucrată de Ferencz József – 1973 – Traducere de Gellérd Imre (scurtat).

³⁶ Rezi Elek: *Hisszük és valljuk. Az unitárius káté magyarázata*. Kolozsvár, 2008. Kiadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. 311–336.

megjegyzésekben megemlítettük, hogy milyen kiadású Bibliákat használtunk.³⁷ A fordítást a 21. magyar nyelvű kiadás (2002) alapján végeztük el.

Véleményem szerint időszerű lenne a káté román fordítását külön is kiadni, egyrészt azért, mert hitelveink iránt a román ortodox keresztények között is van érdeklődés, másrészt a vegyes házasságok esetén (román ortodox vallásúval) alkalmas kézikönyv lenne arra, hogy az ortodox vallású fél megismerje hitelveinket.

Finn nyelvű fordítás

A kátét finn nyelvre 1999-ben *Antti Pelkola* világi finn unitárius fordította le. Pelkola fordítása 2004-ben nyomtatott formában is megjelent. A fordítást M. Bodrogi Enikő, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékének (finn szak) egyetemi tanára lektorálta és értékelte. A fordítást értékelő M. Bodrogi Enikő megjegyezte, hogy Pelkolát a nyomtatott forma megjelenesében többen is segítették.³⁸ A segítő munkatársak közül mi is megemlítjük: Gergely Editet, aki finn nyelvet tanult Bukarestben, majd ösztöndíjasként Finnországban tartózkodott, dr. Petri Lauerma egyetemi tanárt, aki vendégtanárként dolgozott a budapesti ELTÉ-n, így magyarul is beszélt.

Címe: *Unkarilainen Katekismus. Unitaarisen Uskon Perusteet. Suomentanut Antti Pelkola. Suomen Unitaariuniversalistinen Seura. Helsinki, 2004. 36. o.*

A finn fordítás szövege elérhető a világhálón is: <http://www.etlife.fi/users/antti.pelkola/uu>

Antti Pelkolával az Unitárius Univerzalista Nemzetközi Tanács Végrehajtó Bizottságának ülésein, konferenciáin gyakran találkoztam, és biztattam a Ferencz József-féle unitárius káté lefordítására. Antti Pelkola nagy tiszteletet tanúsított az erélyi unitarizmus iránt, 2000-ben részt vett a székelyudvarhelyi szejkefürdői unitárius találkozón is. A finn káté előszavában elkötelezettségéről az alábbiakat írta: „...a Finn Unitárius Univerzalista Társaság képviselőjeként a romániai Erdélyben és Magyarországon vendégeskedtem, istentiszteleteken, ünnepi alkalmakon és más egyházi találkozókön vettem részt, továbbá megismerked-

³⁷ Versurile biblice am citat din: BIBLIA sau Sfânta Scriptură Vechiul și Noul Testament. Gute Botschaft Verlag (GBV) 1989. Dillensburg, Germania. Noua ediție a Bibliei a folosit ca text traducerea lui D. Cornilescu din anul 1921, inclusiv traducerea după original din anul 1932. S-a folosit de asemenea „Noul Testament și Psalmii”, traducerea G. Cornilescu, T. Popescu și E. Constantinescu, tipărită în anul 1949.

³⁸ M. Bodrogi Enikő: *Az erdélyi unitárius káté finnül*. Unitárius Közlöny 2005/2. 9.

tem mind a gyülekezetek lelkészeivel, mind a hívekkel. Az unitárius egyház élő vallási közösség, amely hagyományait megőrizte, ugyanakkor nyitott és szabad-elvű maradt. Finnként az is sokat jelentett számomra, hogy az unitárius egyház magyar.”³⁹

A finn fordítás is az Andrási György–Byron C. Miller-féle angol fordítás alapján készült el.

Norvég nyelvű fordítás

A kátét *norvég nyelvre Knut Klaveness Heidelberg* norvég lelkész fordította le 2008-ban.

Címe: *Ferencz József: Unitarisk Katekisme. Oversatt og tilrettelagt av Knut Klaveness Heidelberg. Schweitzerforlaget. Askim, 2008. 58. o.*

A belső borítón Ferencz József fényképe és a Magyar Unitárius Egyház címere látható. A káté igényes kiadásban Budapesten jelent meg a Cerberus nyomdában.

A káté függelékében rövid erdélyi unitárius egyháztörténet (58–66 o.), az unitárius szimbólumok (címerek), Körösfői Kriesch Aladár a vallásszabadság kihirdetésének mozzanatát megfestő alkotása és a vallásszabadság szövege található (67–68 o.) meg.

Knut Klaveness Heidelberg a káté végén közli Ferencz József angol nyelvű levelét Herman Haugerud oszlói lelkészhez. Ferencz József 1909. szeptember 29-én kelt levelében arról értesíti lelkész kollégáját, hogy 1000 koronát küldött annak érdekében, hogy segítsen egy új unitárius templom felépítésében. A püspök reményét fejezte ki, hogy a cél megvalósul és a „testvéri érzés” erősödni fog. A levelet publikáló Knut K. Heidelberg tájékoztatott arról, hogy a templom sajnos sohasem épült fel, de ennek ellenére az unitarizmus szelleme erősödött Norvégiában.⁴⁰ A káté függelékében közölt anyagok arról tanúskodnak, hogy Knut K. Heidelberg nagyon komolyan vette a káté fordítását.

Knut K. Heidelberget fordítói munkájában, de általában a norvégiai missziós lelkészi szolgálatában Léta Sándor, a budapesti Bartók Béla egyházközség lelkésze biztatta, és lelkesen támogatta. Felkérésemre Léta Sándor összefoglalta

³⁹ M. Bodrogi Enikő: i. m. 9.

⁴⁰ *Knut Klaveness Heidelberg levele az erdélyi és a magyarországi unitáriusokhoz.* 2008. november 4.

Knut K. Heidelberg életét és munkásságát.⁴¹ Knut K. Heidelberg Norvégiában lutheránus teológiát tanult. Teológiai tanulmányai közben, 1978-ban egy bejegyzésre bukkant, amely szerint: „Az unitárius vallás valamikor fontos, lényeges mozgalom volt Norvégiában, de ma már lényegtelen.” A bejegyzés arra sarkalta, hogy kutassa az unitárius múlt nyomait Norvégiában. A sikeres kutakodásával párhuzamosan az unitárius vallást, eszmeiséget is meg akarta ismerni. Tanulmányozta és magáévé tette William Ellery Channing észak-amerikai unitárius lelkész, teológus gondolatvilágát. Kezdeményezésére a norvég evangélikus egyházon belül – néhány lelkész közreműködésével – elindult egy szabadelvű mozgalom, azonban kevés eredményt értek el. Életében fontos mozzanat volt, amikor 1998-ban a világhálón megtalálta a Petrozsényi Unitárius Egyházközség honlapját, amelyen az unitarizmusról tudott tájékozódni. Felvette a kapcsolatot Léta Sándorral (Léta akkor a petrozsényi egyházközség lelkésze volt), akivel intenzív szakmai levelezést folytatott. A kapcsolatnak köszönhetően Knut K. Heidelberg ez alkalommal a norvég lutheránus egyházon kívül indított el egy szabadelvű mozgalmat, és 2004-ben létrehozta a Norvég Unitárius Egyházat, a közösség lélekszáma fokozatosan gyarapodott. Knut K. Heidelberg lelki atyjának tekintette Léta Sándort.⁴²

Knut K. Heidelberg eredményes unitárius gyülekezetépítői munkája érdekében unitárius tanulmányokat folytatott, és az erdélyi konfirmációi kátét norvég nyelvre fordította le. 2010-ben családi okok miatt visszalépett az egyházi életből és azóta visszavonultan él. A norvég unitárius közösség és misszió azonban tovább él.

A norvég fordítás is az Andrási György–Byron C. Miller angol fordítás alapján készült el.

Olasz nyelvű fordítás

A káté *olasz nyelvű fordítása* 2005-ben készült el, fordította *Roberto Rosso* világi olasz unitárius atyánkfia. A fordítást Paola Zunino lektorálta.

⁴¹ *Léta Sándor levele Rezi Elekhez*. 2016. január 6. A levél és a dokumentum saját tulajdonomban van.

⁴² Kapcsolatukat a kölcsönös tisztelet jellemezte. 2004. augusztus 8-án, Budapesten a Bartók Béla egyházközségben közös istentiszteletet és úrvacsoraosztást tartottak. Knut K. Heidelberg legnagyobbik fiát (Hans Alexander) szintén a Bartók Béla egyházközségben konfirmáltatta meg, ott erősítette meg házassági fogadalmát is, házasságuk 20. évfordulóján.

A fordítást az András György–Byron C. Miller-féle angol fordítás alapján végezték.

Címe: *Catechismo Unitariano Ungherese. Scritto da: Joseph Ferencz (1835-1928). Tradotto in Italiano dall'Inglese da Roberto Rosso. Ha collaborato e ha rivisto la traduzione: Paola Zunino.*

Az olasz nyelvű fordítás szövege elérhető a világhálón: <http://www.unitarius.hu/kate/CatechismoUnitarianoUngherese.pdf>

Levél általi megkeresésemre (Email) Roberto Rosso 2005. február 14-én kelt válaszlevelében számolt be életéről és a fordítás körülményeiről.⁴³ Tájékoztatása alapján tolokocsiban élő, testi fogyatékos fiatalember, aki nagy érdeklődéssel fordult a történelem, a filozófia, a teológia világa felé. Ókori görög filozófiából egyetemi oklevelet szerzett. Élénk érdeklődés tanúsít az unitarizmus iránt. Bevallása szerint már akkor is unitárius volt vallási gondolkodásában, amikor még ténylegesen nem is ismerte az unitarizmust.

2005. júliusában Erdélyben tartózkodott, Sándor Szilárd jobbágyfalvi nyárádszeredai unitárius lelkész megkeresztelte, és megkonfirmálta a jobbágyfalvi unitárius egyházközségben. A vallási esemény óta úgy tekint Sándor Szilárd lelkészre, mint lelki atyjára.

Roberto Rossót 2008. június 29-én Rázmány Csaba, a Magyarországi Unitárius Egyház püspöke a budapesti Bartók Béla unitárius egyházközségben unitárius lelkésznek szentelte fel.⁴⁴

Rosso a Ferencz József-féle káté olasz nyelvre fordításával az olasz kultúrkörben igyekezett és igyekszik ismerté tenni az erdélyi unitarizmust és általában az unitárius eszmeiséget.

Az olasz fordítású káté előszavában a fordítás körülményeiről tesz említést.

A fordításnak nyomtatható pdf-es változata ismeretes, sajnos nyomtatott kiadása még nem történt meg.⁴⁵

⁴³ Roberto Rosso levele Rezi Elekhez, 2005. február 14. A levél saját tulajdonomban van.

⁴⁴ Jean-Claude Barbier: *L'unitarisme en Italie (1) – un bref historique (2004–2012)*. In: <http://unitariens.francais.over-blog.fr/article-l-unitarisme-en-italie-1-un-bref-historique-2004-2012-102843018.html>, letöltve: 2016. január 7.

⁴⁵ <http://www.unitarius.hu/kate/CatechismoUnitarianoUngherese.pdf>, letöltve: 2016. január 7.

Francia nyelvű fordítás

Francia nyelvű fordítást 2005-ben, *Pascal Acker* készítette el. A francia nyelvű fordítás 2006. december 7-én első alkalommal jelent meg egy francia unitárius közösség, az AFCU (Assemblée fraternelle des chrétiens unitariens) honlapján.⁴⁶

Címe: *Le catéchisme hongrois des unitariens. Catéchisme de l'Église unitarienne de Transylvanie en Roumanie*, écrit par Ferencz József, édité en 1864, réédité de nombreuses fois et modifié en 1991 (20ème édition).

A fordításnak nyomtatható pdf-es változata ismeretes, sajnos kiadása még nem történt meg.

Világhálós elérhetősége: <http://labesacedesunitariens.over-blog.com/article-6638950.html>

A francia fordítás is az Andrási György–Byron C. Miller angol fordítás alapján készült.

Összegezés

Mindenekelőtt köszönettel és elismeréssel tartozunk azoknak, akik a magyar nyelvű unitárius konfirmációi káté fordításait elvégezték, és vállalták a felelősséget a fordítások megjelentetéséért. A második német nyelvű fordítás kiadása esetében a kiadó vállalta a felelősséget.

A szakemberek véleménye szerint, egy fordítás abban az esetben áll legközelebb az eredeti szöveghez, ha azt nem egy közvetítő nyelv segítségével ültetik át egy harmadik nyelvre, mivel ez az eljárás megnöveli a tévedések lehetőségét. Az unitárius káté fordításainak többségében az angol a közvetítő nyelv, ezért a tévedések, a pontatlanságok, félreértelmezések lehetőségeivel számolnunk kell. Ezeknek a felmérése nem tartozott a dolgozat céljai közé.

A jövőre nézve a kátéfordításokat gondosabban kell előkészíteni és a fordítói munkálatokat ki kellene szélesíteni. Jó lenne, ha a közvetítő nyelvet sikerülne kiiktatni. Megszívlelendőnek tartom M. Bodrogi Enikő tanácsait is: „Úgy vélem, a káté és fordításainak nyelvi és teológiai pontossága érdekében egy teológusokból és nyelvészekből álló bizottságnak kellene összeülnie, és a XXI. század szellemi és gyakorlati következményeinek megfelelő döntéseket hoznia.”⁴⁷ Konkrét megoldási javaslatom a fentebb említett bizottsággal kapcsolatosan az, hogy annak

⁴⁶ <http://afcu.over-blog.org/article-4812585.html>, letöltve: 2016. január 7.

⁴⁷ M. Bodrogi Enikő: i. m. 9.

munkáját napjainkban a Nemzetközi Unitárius Univerzalista Tanács (International Council of Unitarians and Universalists – ICUU) és az Európai Unitárius Univerzalista Szervezet (European Unitarian Universalists – EEU) koordinálni tudják. A javaslat tehát kivitelezhető és megvalósítható. Várjuk az újabb fordításokat!